

Ярослав ЧАЙКОВСЬКИЙ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Відомо, що банки є одним з головних інструментів здійснення економічних реформ, однією з найважливіших структур ринкової економіки. Тому важко переоцінити в цій ситуації економічну і суспільну роль української банківської системи в цілому і системи комерційних банків зокрема.

Які ж головні причини, що зумовили сьогоднішній стан нашої держави. По-перше, зволікання з реформами та реальними інституційними змінами в економіці, із санацією збиткових підприємств, штучне запобігання банкрутству державних підприємств. По-друге, ряд неплатежів, у яких відбивається збитковий характер нашої економіки і системний характер економічної кризи. По-третє, негативне інвестиційне середовище у зв'язку з політичною, правовою та економічною нестабільністю. І по-четверте, брак реальних джерел фінансування структурних перетворень.

При всьому цьому лавиноподібно зростає загальна заборгованість підприємств — чи не найбільше лихо нашої економіки. Якщо на кінець 1992 і 1993 років ця заборгованість складала 0,4 мільярда доларів США, то на кінець 1994 р. вона сягнула 1,3 млрд. та в березні 1995р. — 3,5 млрд. Криза неплатежів перетворюється в цунамі для нашої економіки.

Реформування господарства в Україні завмерло. Різні сектори ринку розвиваються вкрай незадовільно. Податкова система намагається задушити підприємництво в усіх його формах: і в приватній, і в державній. Державні і приватні підприємства не платять за своїми зобов'язаннями, не платить і держава — у нас фінансова недисциплінованість, так би мовити, піднесена до принципу. За цих обставин закономірним наслідком є те, що криза в економіці почала позначатись і на банківській діяльності. Вона проявилась у втраті значною кількістю банків платоспроможності, порушенні ними економічних нормативів Національного банку, згортанні кредитної активності, збитковому характері діяльності банків. Це наслідок того середовища, в якому працюють банки.

Дехто заперечує наявність кризи банківської діяльності. Так, проблеми великих банків не мають сьогодні такого гострого характеру, як малих і середніх. Але збереження народного господарства неререформованим гарантує поширення гостроти проблем на банківську систему. Підтвердженням цього є стрімке збільшення неповернених кредитів великих банків. Наприклад, з грудня 1994р. по квітень 1995р. сума неповернених кредитів п'ятиох великих банків збільшилася з 10,5 трлн. крб. до 15 трлн. крб. І цей процес наростатиме, якщо не поліпшиться бюджетна і фінансова дисципліна в країні в цілому. Дедалі більше проблем у страхового ринку та ринку цінних паперів, оскільки страхові та інвестиційні компанії тримають вільні кошти на депозитах банків. Банкрутство таких банків тягне за собою автоматично і банкрутство цих компаній.

Суттєво вплинула на кредитно-платіжні відносини банків з підприємствами криза платежів, що охопила народне господарство країни. З одного боку, комерційні банки, бачачи погіршення платоспроможності підприємств, утримувалися від надання їм нових кредитів, що ще більше погіршувало їхнє становище. З іншого боку, підприємства, опинившись у скрутному фінансовому становищі, не могли виконувати свої зобов'язання не тільки перед іншими підприємствами, але й перед банками. Зростання заборгованості

підприємств за банківські кредити створило серйозну загрозу для ліквідності не тільки окремих банків, але й банківської системи в цілому.

Звуження кредитної діяльності комерційних банків з одночасним наростанням неплатежів за позиками та зростанням резервів ліквідності підірвали прибутковість банків. Адже процент за позиками був і залишається основним джерелом доходів банків. Наприклад, у 1990 році процентна маржа досягла 90 процентів усього балансового прибутку комерційних банків. Надійних позичальників в економіці стає все менше. Кредитувати банкам немає кого. Для багатьох клієнтів банків неплатежі за позиками стали перманентними, зростає заборгованість банкам за проценти.

Крім того, і деякі інші внутрібанківські процеси сприяли активізації кризи банківської діяльності. Найбільш відчутні з них — жорстка монетарна політика Національного банку, недостатня оперативність і ефективність контролю з боку Національного банку за діяльністю комерційних банків та недоліки в діяльності самих банків. Але ці внутрібанківські проблеми, так би мовити, лише ускладнювали ситуацію, а першопричина кризи банківської діяльності за межами банківської системи — в нашій економіці. Активізації банківської кризи сприяла і недостатня оперативність та ефективність банківського нагляду. Так, в Україні немає системи страхування ризиків кредитної діяльності і страхування банківських депозитів. Ми вважаємо, що це негативно впливає на економіку нашої держави, адже комерційні банки не мають можливості надійно застрахувати себе від ризику неповернення кредитів. Треба відзначити, що банківський нагляд вчасно не виявив і не ліквідував банків-банкрутів, які згодом потягли за собою через систему міжбанківських кредитів інші банки.

Механізм застави майна, по суті, не діє. Майно державних підприємств вкрай складно оформити як заставу, оскільки на це потрібен дозвіл фонду державного майна. Ще складніше реалізувати це майно, якщо воно оформлене як застава, у зв'язку з платіжною кризою. Але якщо навіть і вдалося реалізувати заставлене майно, то платежі податків до бюджету, податок на додану вартість, податок на прибуток, нотаріальний збір «з'їдають» значну частину виручки, а залишку виявляється замало для того, щоб погасити банківські позики. Так само неефективно працює механізм банкрутства підприємств, котрі не погашають борги банкам. Не можуть гарантувати банкам повернення кредитів і малопотужні страхові компанії, які також переживають не кращі часи.

Не маючи інших джерел існування та подальшого розвитку, деякі банки свідомо вдалися до проведення занадто ризикової кредитної політики. При наданні кредитів ними недостатньо приділялась увага вивченню кредитного ризику. Ситуація ускладнювалась тим, що інформація банків про платоспроможність позичальника та стан його господарської діяльності на момент надання кредиту була неповна або недостовірна. Допускалася практика надання кредитів і зовсім без забезпечення, так званих, бланкових кредитів, а також кредитів під страхування чи гарантію без належної перевірки статутних документів та фінансового стану фірм-гарантів. Спостерігаються негативні явища від надання кредитів акціонерам на пільгових умовах без належного забезпечення та в розмірах, що значно перевищують їхні внески до статутного фонду банку. Було й надмірне захоплення наданням кредитів обмеженому колу позичальників, особливо в значних розмірах, так званих, великих кредитів.

Не краще склалися справи і на міжбанківському кредитному ринку. За умов браку ліквідних фінансових інструментів банки досить активно проявляли себе на цьому ринку, але надання недостовірної інформації, тобто невчасне віднесення заборгованості на рахунки неповернених кредитів, невідображення платежів за проценти на кредити і недостатня вимогливість під час вивчення фінансового стану банку-позичальника призвело до різкого зростання ризику при наданні міжбанківських кредитів. Саме ці недоліки в кредитній політиці банків посилювали кризові явища. Внаслідок цього чимало

банків, які дотримувалися ризикової кредитної політики, тепер мають великі суми заборгованості за кредити та проценти на них і опинилися на межі банкрутства. А ті банки, які дотримувалися менш ризикової кредитної політики, обережно надавали кредити, сьогодні мають великі залишки вільної ліквідності, не використовують їх для отримання прибутків і тому теж зазнають значних збитків. Накопичення надлишкових резервів комерційних банків визначили успішну реалізацію перших емісій державних короткострокових облігацій. Але повільна організація роботи Міністерства фінансів на ринку державних цінних паперів ставить банки у скрутне становище і, взагалі, заважає процесу реформування економіки України.

Звернемо увагу на загальну оцінку стану банківської системи. Зараз в Україні на майже 53 млн. чоловік 231 банк, чого, очевидно, недостатньо. Ці показники в 20-25 разів нижчі, ніж у розвинутих країнах світу. Інфляція в 1992, 1993, 1994 роках зменшила капітал усіх банків. Така ж ситуація ще з одним узагальненим показником банківської діяльності — активами. Так, за чотири місяці, з січня по квітень 1995р., активи банків зменшилися в 1,3 раза. Але думка про те, що кризові явища відбуваються лише з малими банками, ми вважаємо, не відповідає дійсності. І, за оцінками західних експертів, як перешкоди до інвестування економіки України називаються дві основні причини: нестабільність законодавства, нерозвиненість банківської системи.

Така криза в економіці все більше і більше відбивається на якості кредитних портфельів і колишніх державних банків.

Але глибоку кризу банківської діяльності не можна подолати суто банківськими заходами, кредитними, монетарними інструментами, бо її першопричина криється в економіці. Саме тому потрібно ставити питання про економіку і банки, а не суто банківську проблему.